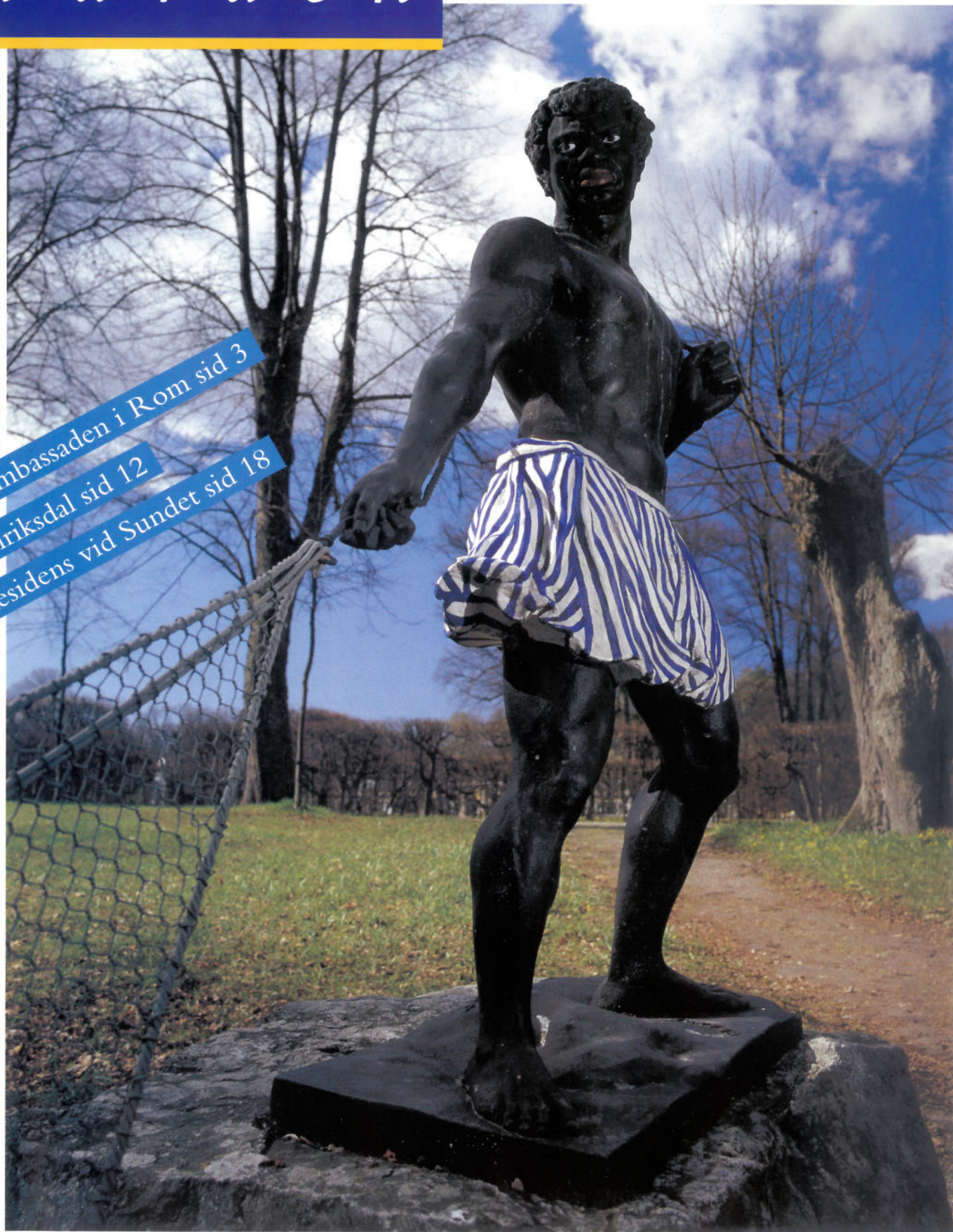

Ambassaden i Rom sid 3
Ulriksdal sid 12
Residens vid Sundet sid 18

Innehåll

Ledare: Sommarens upptäckter	2
Ambassaden i Rom: Vårt pinje- omsusade ministerhotell	3
Gamla stenar lockar nya turister	8
Hovdala: Slottet i däliden	10
Ulriksdal: Hedvig Eleonoras lustslott blev Gustav VI Adolfs bostad	12
Vad händer nu på Ulriksdal?	17
Residens vid Sundet	18
Den gamla Ståthållarbostaden	22
Nytt Arkitekturpris	24
Prenumerera på SFV KulturVärden	24

Utges av Statens fastighetsverk
med fyra nummer om året.

Postadress: Box 2263, 103 16 Stockholm
Gatuadress: Järntorget 84
Telefon: 08-696 70 00, telefax: 08-696 70 01
ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare: Sven Kristiansen
Redaktör: Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas
innehåll. Endast artiklar signerade SFV
samt sid 2 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer:
Catrine Arvidsson, John Chrispinsson, Jane
Fredlund, Peter von Knorring, Jan Mårtensson,
Staffan Nilsson och Christer Wadelius.

Foto/illustrationer:

Bosse Alenius (sid 2)
Atelier Jaegerl 1934 (sid 23)
Kurt Eriksson/Riksarkivet (sid 24)
Pierre Fauvelle (sid 10-11, 18-21)
Sven Halling/Naturbild (sid 9)
T.F. Han (sid 14-15), Carita Kull (sid 17)
Kungl. Husgerådskammaren (sid 16)
Åke E:son Lindman/Bildhuset (sid 12)
Nils-Johan Noren lind/Tiofoto (sid 8)
Per Magnus Persson (sid 22)
Ralf Turander (sid 3-7)

Omslag: Foto: Michel Hjortén.
Historia kring bilden, se sid 16.

Grafisk form och produktion: Gumælius
Prenumeration: Statens fastighetsverks
anställda och hyresgäster får automatiskt
SFV KulturVärden.

Andra som är intresserade av att få tidningen
kan prenumerera mot en expeditonsavgift.
Se sista sidan!

Sommarens upptäckter

Under våren har vi inom verket haft glädjen att kunna inviga eller återinviga ett antal anläggningar. I Mariefred invigdes den 8 maj Grafikens hus som har inrymts i en del av den gamla Kungsladugården i närheten av Gripsholms slott. Invigningen förrättades av H.M. Konungen. Han återinvigde den 30 maj också Kina slott och det tillhörande vakttältet. Restaureringsarbetet kunde ni läsa om i föregående nummer av KulturVärden. I vakttältet visas under sommaren en utställning som beskriver anläggningarna vid Drottningholms slott. Den 10 juni invigdes Siaröfortet med museum, utställningar och vandrarhem på Kyrkogårdsön strax innanför Ljusterö i Stockholms skärgård.

Alla tre anläggningarna är tillsammans med övriga slott och byggnader värda ett besök i sommar.

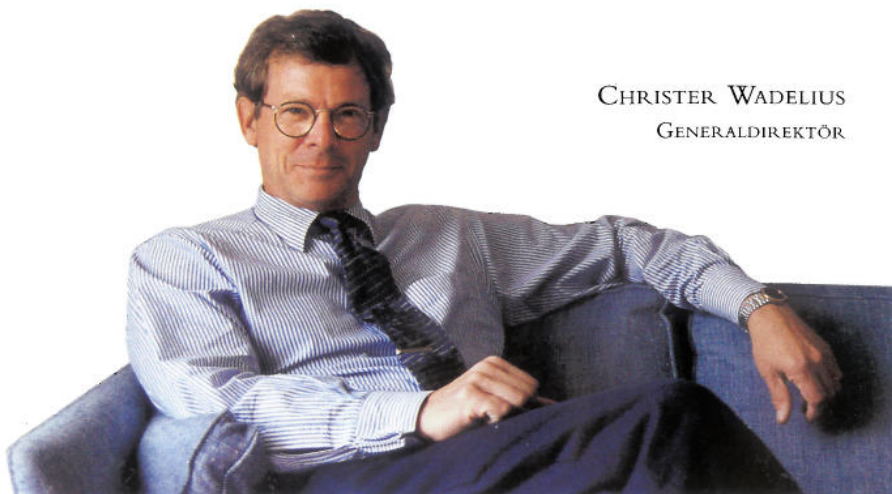
Invigningar av olika anläggningar sätter på ett trevligt sätt punkt för en ombyggnad eller en omfattande restaurering. Det ger oss också möjlighet att nå ut till media med information om våra byggnader till en bredare allmänhet.

Vi får för den skull inte glömma de som inte är i behov av så omfattande åtgärder. Vi försöker uppmärksamma dessa byggnader på olika sätt. En möjlighet är att anordna s.k. Öppna hus i samråd med våra hyresgäster. Ett annat möjlighet är att marknadsföra anläggningarna inom ramen för Svenskt Kulturarv. Dess första nummer av Upptäcksresan har nu kommit ut. Den pekar ut intressanta museer, byggnader och anläggningar värda ett besök. I tidningen erbjuds man att köpa ett förmånskort som ger olika favörer vid anläggningarna.

Fastighetsverket disponerar avkastningen från Helgo Zettervalls fond. Medlen från fonden skall användas för främjande av den svenska byggnadskonstens utveckling. En del av medlen kommer att avsättas till ett nyligen instiftat arkitekturpris som främst skall belöna skickligt genomförda tillägg eller kompletteringar till äldre bebyggelse. Priset är döpt till Helgo. Belönade byggnadsverk behöver inte vara ägda av staten eller det allmänna. Vi har inrättat priset som i vårt tycke är ett bra komplement till de redan existerande Casper Sahlin- och Träprisen.

Den vår som i år mest har velat likna vinter har när detta skrivs antligen tenderat att övergå i något sommarlikt. Jag hoppas verkligen att så blir fallet och att ni alla får en behaglig sommar.

CHRISTER WADELIUS
GENERALDIREKTÖR

Vårt pinjeomsusade ministerhotell

Jag står på Via di Villa Patrizi och ser på huset – stramt, återhållet i sin arkitektur, inte långt från kejsar Marcus Aurelius stadsmur, filosofen på den romerska tronen. Här låg tidigare en stor park och innan utsikten skymdes av ny bebyggelse kunde

man från taket se Forum Romanum, Roms och en gångs världens medelpunkt. Huset i tre våningar med tjugofem rum byggdes omkring 1900 och kom i svensk ägo 1922, en historia inte utan poänger. Den svenske envoyén, friherre Carl

Augustin Beck-Friis, föreslog året innan att staten borde inköpa ett beskickningshus i Rom. "Villino Tereza" vore i alla avseenden ett lämpligt objekt med hänsyn till pris, läge, storlek och omgivningar i de rofyllda och prestigefulla diplomat-

kvarteren med Schweiz och England som närmaste grannar. Byggnadsstyrelsen tillstyrkte och fann ett köp ”synnerligen fördelaktigt”. I Stockholm var man alltså positiv, också inom UD, men som så ofta saknades medel. Den driftige Beck-Friis var dock inte rådlös. Ett konsortium skapades med bankdirektör K.A. Wallenberg, tidigare utrikesminister, och friherre C. Fr. Bennet som medlemmar. Med Beck-Friis som mellanhand köptes Villa Teresa. Det skedde med dåvarande utrikesministern Hjalmar Brantings goda minne för att ”erhålla en för Eders Kungl. Maj:ts beskickning i Rom lämplig och fullt värdig byggnad”, som det hette i konsortiets skrivelse till kungen.

Den 1 januari 1923 flyttade så baron Beck-Friis in och man erbjöd statsverket huset till inlösen ”i fullt färdigt skick till vårt självkostnadspris 382.550 kronor”.

Porten i det höga järnstaketet öppnas och jag går genom gallergrindarna in i den stora hallen, lämnar Rom och står på det rutiga golvet i vit och grå marmor, öga mot öga med den svenska historien. Drottning Kristina ser själfullt på mig från ett porträtt över den öppna spisen, dottern till ”lejonet från Norden”, den kung som förde protestantismens banér till seger över katolska generaler. ”Gott mit uns” var hans valspråk medan Tilly valde ”Jesus Maria”.

Extatiskt ringde Roms kyrkklockor när hon abdikerat från tronen, konverterat till katolicismen och gjorde sitt intåg i den eviga staden. Det var en skandal utan motstycke i den protestantiska världen, men ännu ett nådefullt tecken på outgrundligheten i Herrens vägar för en jublande påve.

Kyrkan hade förlorat Sverige till Gustav Vasa och sett sitt europeiska

välde skakat av Gustav II Adolf. Nu kunde den sluta kättarens dotter i sin famn.

På den stora tavlan av Desprez till höger, originalet finns i Nationalmuseum, bevisar Gustav III och hans uppvaktningsmässa i Peterskyrkan på juldagen 1783 – den förste svenske kung som besökt Rom, även om det formellt var inkognito som ”greven av Haga”. Besöket hos påven var dock inte resans ändamål, snarare kungens stora konst- och kulturintresse. Gustav III ville se ”konsternas hemstad” och resan skulle få betydelse för de nya konstnärliga strömningarna i Sverige.

Inte minst gällde det nyklassicismen där utgrävningarna av Pompeji och Herculaneum, begravda under aska och lava efter Vesuvius utbrott år 79 f. Kr., hade inspirerat arkitekter, konstnärer och konsthandlare till de ”nya” romerska stilidealerna med rötter i antiken, den konsthis-

*Ambassaden sedd från
Via Villa Patrizi.*

ger, inte minst i samband med utgrävningarna i etruskernas Viterbo norr om Rom.

Biblioteket var ursprungligen matsal, men befanns för litet. Nu är det ett modernt inrett bibliotek och arbetsrum. Maskulint med soffgrupp klädd i Jobskretong i kraftiga färger, skinnfåtölj, bokskåp och ett överdekorerat skrivbord i fransk 1800-tals Louis XVI-rokoko.

När jag lämnar biblioteket går jag genom den breda dörren mitt emot, den till vänster i salongen med rokogruppen, kommer in i ett hörnrum där en tvärvägg tagits bort så att rummet nu förlängts till en stor salong med ljus och rymd. En flygel står vid en annan rokogrupp i honungsfärgad plysch. På en vägg hänger ett porträtt av Gustav III:s syster, Sofia Albertina. En ung, vacker flicka som säkert "förbättrats" av konstnären. Eller, som det hette förr, "en troligen idealiserad,

samtida bild." Sofia Albertina är utrikesdepartementets goda fe. Vi bebor ju hennes palats i Stockholm vid Gustav Adolfs torg, nyrenoverat, mycket tidstroget och elegant inrett. Många möbler och interiörer är från prinsessans tid med "stora" svenska konstnärsnamn som Sergel och Haupt representerade och där utrikesministerns tjänsterum var prinsessans salong. Också här finns en anknytning till Rom och historien. Sofia Albertina var också abbedissa av Quedlinburg via sin morbror Fredrik den Store av Preussen.

Quedlinburg var inte ett kloster utan snarare ett internat för utbildning av unga flickor av kunglig eller furstlig börd, dessutom, och främst, ett "kyrkligt och världsligt kvinnostift" med stora tillgångar och ett stort mått av suveränitet. Ett eget rike inom Preussens domäner. Hon besökte Rom några år efter sin bror och mottogs liksom Gustav III av påven. Det hade deras bror Fredrik Adolf, hertig av Östergötland, också gjort redan 1776. I motsats till

toriska period som i Sverige kallas den "gustavianska".

Piano Nobile

Uppe på första våningsplanet, "Piano Nobile", representationsavdelningen, eller "solennitetsvåningen" som den också kallades, ligger en stor salong rakt fram. Där möter ljuset genom höga fönster som vetter ut mot trädgården. Vid fönstrens fond, som på en teaterscen, står en rokokogrupp, förgylld och med blå sidenklädsel. Två ljuskronor svävar i taket, en i barock och en i empire med sexton levande ljus. Som en sagofägel i kristall skimrar de i stelnad flykt. Över dörren in mot biblioteket till höger hänger en gipsmedaljong, en profil av Gustav VI Adolf. Kungen och arkeologen som fullföljde Gustav III:s kulturella intresse för Italien, men mer substantiellt och konkret. Hans namn nämns ännu med respekt av sentida kolle-

*Trappan upp
till Piano Nobile
med Karl XIII
i förgrunden.*

sina syskon var han inte någon kunglig klottrare. Både Gustav III och Sofia Albertina hade nämligen tagit sig allra högst upp i Peterskyrkan, upp i den kula som bär upp korset på taket, och på väggen där ristat sina namn, kungen med en sax i

kopparplåten. Peterskyrkans kors, den katolska världens fyrbåk, bärs alltså upp av ett fundament med antikt, protestantiskt klotter, snudd på blasfemisk ekumenik.

Om placeringen av Sofia Albertinas porträtt på residenset är moti-

Salongen välkomnar under svävande ljuskronor i barock och empire.

verat med sin anknytning till Rom gäller det i ännu högre grad tavlan av drottning Kristina i nästa del av salongen, som är modernt inredd

med två vita soffor mitt emot varandra. En ateljéinteriör av Karl Kylberg skimrar över en sengustaviansk sekretär och kristallamporna kommer från Orrefors. Över den stora, öppna spisen i grönådrig marmor blickar ett porträtt av Kristina mot en tavla på väggen mittemot. Det romerska motivet, "kolonner på Forum", är målat av ett sentida skott på det kungliga svenska trädet, prins Eugen. Hans konst med italienska motiv finns rikt representerat i huset.

Drottning Kristinas märkliga levnadsöde och hennes vistelse i Rom kan inte göras rättvisa på ett begränsat utrymme. Jag får inskränka mig till en komprimerad skiss. Efter sin dramatiska abdikation i Uppsala 1654, bara 27 år gammal, övergick hon i hemlighet till katolicismen i Bryssel i december samma år och officiellt i Innsbruck 1655. Några dagar före julafton samma år gjorde hon sitt intåg i Rom, inkognito, fast hela staden var på benen. Påven, Alexander VII, hade haft vissa betänkligheter mot att låta en kvinna bo i Vatikanen. Men den delikata frågan löstes genom att hans höga gäst inkvarterades i en fristående paviljong. När påven inspekterade bostaden upptäckte han att på en av väggarna hade de fyra väderstreckens målats och försetts med latinska sentenser. Nordanvinden lät han snabbt måla över. Devisen löd: "Omne malum ab Aquilon" – allt ont kommer från Norden.

Spegelrummet

Från den långa salongen kommer man in i matsalen, husets största rum. Längs det nygjorda regencybordet i mörk mahogny kan 24 gäster sitta på stolarna i Hepplewhite-stil med blått tageltyg. Över den öppna spisen på långsidan in mot huset hänger ett porträtt av Gustav IV Adolf som barn, mellan två italienska landskap av Gustav W. Palm. Den unge kronprinsen är klädd i den svenska dräkten, hovdräkten i svart med röda kantband som Gustav III införde. Serafimerorden med det himmelsblå bandet bär han. Samma orden återfinns på den magnifika

tavlan av hans pappa, också i den svenska dräkten, som i naturligt storlek hänger vid matsalens kortsida i förgylld, gustaviansk ram. Troskyldigt ser den unge kronprinsen på mig och jag tänker på det öde som väntade honom. Hur hans far mördas, skjuts på operan i Stockholm under en maskeradbal och hur han själv, sjuutton år senare, störtas i en statskupp och landsförvisas för att ensam och bitter dö som överste Gustafsson på värds- huset Vita Hästen i Sankt Gallen i Schweiz.

På långväggen mellan fönstren blänker tre mycket stora väggfasta speglar, också de i Louis XVI-stil, över konsolbord med vita marmor-skivor. Kristallprismor skimrar i takets ljuskronor och på väggarna i svagt blågrått sitter brännförgyllda gustavianska lampetter. Det stora rummet har sin egen historia. Ursprungligen användes det som musikrum. Flygeln ute i hörnsalen stod där, men man fann snart att matsalen i det nuvarande biblioteket var för liten för de officiella middagarna.

En grön oas

Villa Teresa omges av en trädgård, liten men välplanerad. Från fonden ser man huset med sin pelarfasad över den gröna gräsmattan. Från början låg stora entrén till residenset här innan man av praktiska skäl förlade den till gatan. I trädgården finns inte bara pinjer och blommor. Springbrunnen av brons har skänkts av prins Eugen.

En gosse håller en fisk som sprutar vatten över hans huvud. Förtjust ser han på den bronsgröna fisken i sina händer. Litet längre bort, inramat av mörkgröna, täta vinrankor,

Mörkgröna vinrankor omramar ett Bacchushuvud av sten, där vattnet strömmar ur vingudens mun.

Gustav IV Adolf som barn. Störtad i en statskupp, död i landsflykt.

grinar ett grått Bacchushuvud omgivet av fiskar mot mig. En liten fontän där vattnet flödar ur vingudens mun. Jag går närmare i skymning- en. Vinden kommer från Marcus Aurelius mur, går i lövverket ovanför mitt huvud. För ett ögonblick får stenansiktet liv eller inbillar jag mig bara, suggerad av stämningen, av skuggor och dagrar under träden? Men ändå känns det som en hälsning från ett Rom och

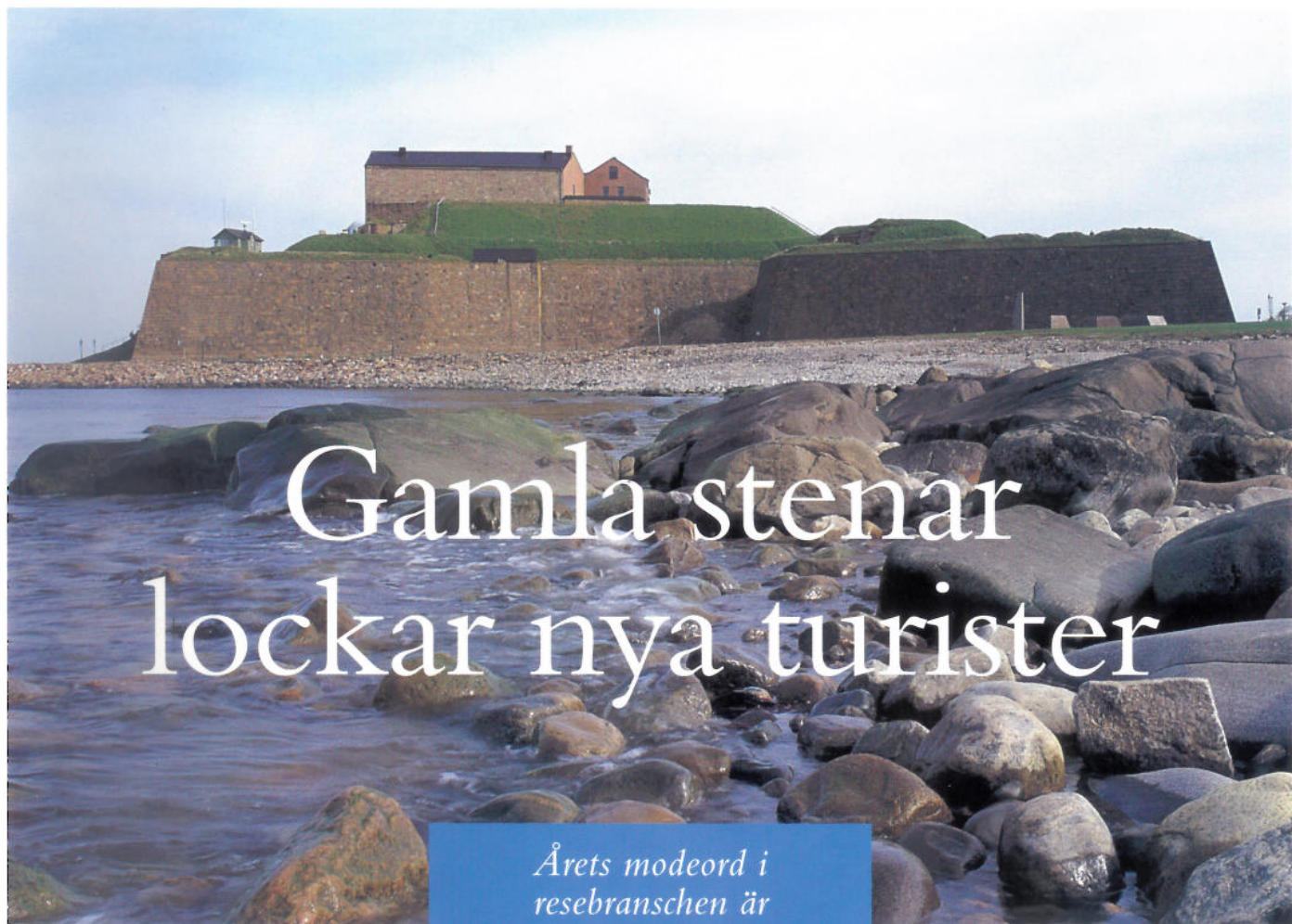
en tid långt före vår, långt före påvar och ambassadörer, när gudarna levde och Caesar behärskade världen från Roms sju kullar.

Jag går tillbaka mot det stora huset. Ljus kommer ur fönstren. På den smaragdgröna gräsmattan ligger en blå boll. Ett residens är inte bara en formell ämbetsbostad och ett representativt skyltfönster för kungariket Sverige. Det är också en bostad för en familj som fyller det med liv.

Jan Mårtensson

Jan Mårtensson är Sveriges ambassadör i Bern. Han har under många år tidigare haft utlandstjänster i Rio de Janeiro, Paris, New York, Genève samt under tretton år rest i tjänsten som undergeneralsekretäre för FN. Kanske ändå mest känd som framgångsrik och produktiv deckarförfattare med antikhandlaren Homan som sympatisk antihjälte.

Gamla stenar lockar nya turister

*Årets modeord i
resebranschen är
kulturturism.*

*Kan Sveriges dyraste
stenhög och billigaste
stenblock bli en
resesuccé? Stenhögen är
gammal, stenblocket
ungt, högen finns i
väster, stenen i öster,
men de förenas av en
gemensam historia.*

Högen är Varbergs fästning. Stenen är Brömsebromonumentet på gränsen mellan Blekinge och Småland. Fästningen återtog av svenskarna för 351 år sedan. Stenen restes för 81 år sedan till minne härav. Fastighetsverket sköter om dem båda. Fästningen slukar miljoner kronor, stenen är nästan gratis. Den tar lite gräsklippning runt monumentet, medan fästningen är ett Sisyfosarbete. Det arbetet går ut på att stoppa katastrofer. De 18 meter höga, en kilometer långa stenmurarna vill gärna störta i havet. På 1970-talet rasade ett parti. – Så Gud ske pris för arbetslösheten, utropar kung Magnus Eriksson (1316–1374) från sin grav. Han är den kung som mest förknippas med Varberg.

Utan arbetsmarknadspolitik hade fästningen bokstavligen talat fallit i tusen bitar. Redan 1909 fanns beredskapsarbetare som hindrade förfallet. Idag står AMS som räddaren i nöden. Torsten Ekelund, platschef för entreprenören Peab, kom

för att gräva en grop. Idag, fyra år senare, leder han försvaret av fästningen. Varberg förlorade visserligen sin militära betydelse för 351 år sedan, men fienderna är fortfarande aggressiva. De heter Fukt, Salt och Enfald. Fukten och saltet är naturens krigföring. Enfalden är människan själv. För 20–30 år sedan gjöts stumma betonggolvet ihop med rörliga stenväggar. Väggarna sprack. Så grävdes nya avloppsrör. Den sinnrika medeltida dräneringen förstördes. De gamla fönsterkarmarna er-

sattes. De nya ruttade. 1960- och 70-talens reparationer gjorde ibland mer skada än nytta. Torsten är fylld av respekt för de medeltida byggarna. – De kunde hantera naturmaterial bättre än vad vi kan. Finurliga dräneringar, fiffiga sätt att öka ventilation och dämpa buller. Vi förlorade mycket kunskap samtidigt som vi övergick från att mura valv till att gjuta dem. Jag hoppas att det vi lär oss idag blir en ny kunskapsbank, säger han. Svåra arbeten återstår. 1960-talets betong, som spränger stenen, ska ersättas med kalkbruk. Enklare arbeten återstår också, som att byta restaurangens anskrämliga fläkt på borggården. Förhoppningsvis är vi klokare idag.

Målet är att bli lika bra som på medeltiden, bättre blir vi knappast. Idag torkas norrlandsfuror till takbjälkar i Karl XI:s stall, som ska bli ny arkivbyggnad. – Fönsterkarmarna ska hålla, vi söker kvalitet. Därför kan inte ekonomin alltid ta kommandot, säger Torsten.

Signatur till framtiden

Bättre ett stilla förfall än en hårdhänt "renovering" som får göras om snart igen. – Men framtiden kanske korrigerar även oss, säger Torsten. Vi vet inte vad de kommer att tycka om de gummimattor vi använder för att utestänga fukten. Vårt tegel är av en annan storlek än tidigare epokers. Men även vår tid måste ju få lämna sin signatur till framtiden.

Alla som arbetar med fästningen vet ju att man talar med framtiden, deras arbete kommer att noga studeras om 300–400 år. Det finns naturligt nog inga gamla ritningar av fästningen. Varje spadtag kan innebära en arkeologisk eller historisk överraskning. När det sker stoppas arbetet och det gäller att hitta ett reservarbete. Uppgifter saknas inte. Senast plockade man ner en rashotad mur sten för sten, nummerade dem och satte dem på plats igen. Varje sten väger 800 kilo. Så det finns att pyssla med.

Fästningen synes överleva, men vad får kulturturisten? Ett litet sja- vigt intryck.

Baksidan är en lerig uppställningsplats med byggmaterial. Vallgraven är smutsig och Varbergs kommun låter den växa igen. På vallarna växer gräset vilt och högt. Det kostar för mycket att klippa, då livlinor måste användas på branterna.

Torsten Ekelund drömmer om att återsätta kullersten på vallarna, men det lär dröja. Skyltningen är nyckfull och torftig. Samma sak i öster. Brömsebrostenen och resterna av gränsfästningen Brömsehus ligger i ett naturområde. Här finns tydliga, fylliga skyltar om flora och fauna.

Lockar inte vår kulturhistoria?

Kulturturisten däremot lämnas i sticket. Corfitz Ulfeldts och Axel Oxenstiernas inristade namn på stenen vid den lilla gränsbäcken antyder dramatik på hög nivå. Svaren på dina frågor får du dock finna någon annanstans. Det är en normal svensk

företeelse. Naturen prioriteras som turistmål. 60% av de utländska turisterna anger naturen som primärt resmål i Sverige, 1% anger kulturhistoria. Inte undra på det, när vi själva inte tror på den. Kanske vår kulturhistoria inte duger? Åjo, den sena 1200-talsfästningen minner både om fasa och glädje från svensk-norsk-dansk historia med kupper, kungligheter och krig.

På 1340-talet var den rentav "huvudstad" då Magnus Eriksson styrde sina riken härifrån. Valdemar Atterdag gjorde fästningen dansk innan den åter blev svensk 1645. Efter sekellångt förfall förlorade den helt sin militära funktion på 1830-talet när Karlsborgs fästning vid Vättern och centralförsvarsvidén var moderna. Då föreslogs en sprängning av hela härligheten. Delar av dagens hamn byggdes med sten från fästningen. Ändock byggdes här skyddsrum så sent som under andra världskriget. Fortifikationsförvalt-

ningen lämnade ansvaret för några år sedan.

Idag är det en spännande, fantasieggande miljö med ett alert museum. Här finns bostäder, skola och gästhem. Alltmedan det klassiska societetshuset och kallbadhuset hukar nedanför de mäktiga stenvallarna invid Västerhavet. En enkel, men charmerande kaffeservering på terrassen mot ett blånande hav. Nog skulle resmålet kunna duga för en kulturturist.

Skulle det bli bättre om kulturarvet inte var beroende av hög arbetslöshet? Om bevarandet kunde ske utan hänsyn till arbetsmarknads- politiska nycker. Om samma summa pengar gick direkt till Fastighetsverk/Riksantikvarieämbete kanske långsiktigheten segrar, både vad gäller att bevara kulturarvet och att presentera det för kulturturisten. Till gagn för dem båda. Till skada för ingen?

John Chrispinsson

Slottet i dälden

Stridsvagnarna lämnar sina gömslen i skogsbrynen och vrålar fram genom fjolårsgräset. I luften cirklar helikoptrarna och pansarbandvagnarna lurar på backkrönen. Det är bitande kallt och en pinande vind plöjer genom landskapet.

Det är helt i sin ordning att det är Martii brödraskap, som möter oss på denna plats, för det här är Göingebygd och gammalt gränsland, och Hovdala där nere i dälden, som är vårt mål, har mer än en gång varit skådeplatsen för våldsamma strider. Det var också försvarshänsyn som bestämde var slottet skulle ligga, i sumpmarken vid Hovdalaåns utflöde i Finjasjön.

Snapphanarnas hämnd

Hovdala ligger i Brönnestads socken, Västra Göinge härad, en halv mil söder om Hässleholm. Gården

omtas första gången 1130, men sitt nuvarande läge fick den under senmedeltiden.

I urkunder från tidigt 1400-tal nämns väpnaren Klement Skaldra som innehavare av Hovdala och där sägs också att väpnaren Magnus Rabek skall ha innehaft gården före Digerdöden. I slutet av 1400-talet kom Hovdala i den gamla skånska adelsläkten Laxmands ägo och under deras tid uppfördes i början av 1500-talet det äldsta bevarade huset på gården. Else Björnsdatter Laxmand gifte sig med danske rikskanslern Ejler Grubbe och slottet kom på så vis i denna släkts ägo.

Else Laxmands och Ejler Grubbes son Sigvard Grubbe, som ärvde Hovdala 1585, var en renässansmänniska. Han var utbildad i Wittenberg och Basel, förde sig obehindrat på latin och var Kristian IV:s förtrogne. Under Sigvard Grubbes

tid härjade svenskarna i Skåne och 1612 belägrade de Hovdala. Men borgen stod emot anstormningen och knektarna fick dra iväg med oförrättat ärende sedan de ödslat kulor och krut på konstgjorda försvarare av halm, som den sluge Grubbe posterat på lämpliga ställen.

Sedan Grubbe lämnat ifrån sig gården till sin måg följde olika turer innan Hovdala på nytt fick en kompetent ägare, som var räntmästaren vid danska armén, Jens Mikkelsen.

När Skåne blev svenskt 1658, överflyttade Mikkelsen sina lojaliteter till svenska kronan, vilket fick till följd att Hovdala skövlades och brändes av snapphanarna 1678. Mikkelsen lyckades dock undkomma och byggde strax upp gården igen.

Jens Mikkelsen adlades 1687 med namnet Ehrenborg och Hovdala stannade sedan i släktens ägo till år 1944, då godset exproprierades av

På borgholmen, som tidigare var omgiven av vattenfyllda vallgravar, ligger mangården. Stenhuset till vänster byggdes 1805, medan den vitputsade längan, som är det egentliga boningshuset, byggdes 1681–82.

svenska staten. Familjen Ehrenborg stannade dock kvar som arrendatorer. Fideikommisset upphörde 1981.

Fram till början av seklet var Hovdala ett mycket stort gods, som omfattade 14.000 tunnland, alltså omkring 7.000 hektar.

Markerna används nu som övningsfält av Hässleholms garnison och slottet är delvis öppet för allmänheten.

Mäktigt porttorn

Hovdala slott består av två delar, mangården och ladugården.

Mangården ligger på en borg-holme omgiven av djupa gravar, som var vattenfyllda till dess Finjasjön sänktes 1904. Mangården var

Stenladugården från 1868 är ett vanligt exempel på 1800-talets lantbyggnadskonst.

ursprungligen helt kringbyggd, men har nu tre längor. Den äldsta byggnaden är den norra längan, vars ankarslutar bildar året 1511, den skulle alltså vara byggd under den tid som bröderna Mats och Björn Stenseen Laxmand var herrar till Hovdala.

Den östra längan, som varit det egentliga boningshuset, byggdes 1681–82 av Jens Mikkelsen Ehrenborg på grunderna av de äldre byggnader som snapphanarna brände ner.

Det ståtliga stenhuset, som bildar den södra längan, byggdes 1805 på platsen för ett tidigare porthus och som ersättning för den korsvirkesbyggnad som förut slöt borggården i väster.

Från borgholmen ledde tidigare en vindbrygga över den vattenfyllda vallgraven till ladugården, som i sig är en imponerande anläggning.

Den domineras av det mäktiga porttornet som byggdes till gårdens försvar av Sigvard Grubbe år 1600, och motstod såväl svenskarnas belägring 1612 som snapphanarnas härjning 1678.

I väster avgränsas ekonomigården

Det mäktiga porttornet byggdes år 1600 och har stått emot såväl svenskarnas belägring 1612, som snapphanarnas härjningar 1678.

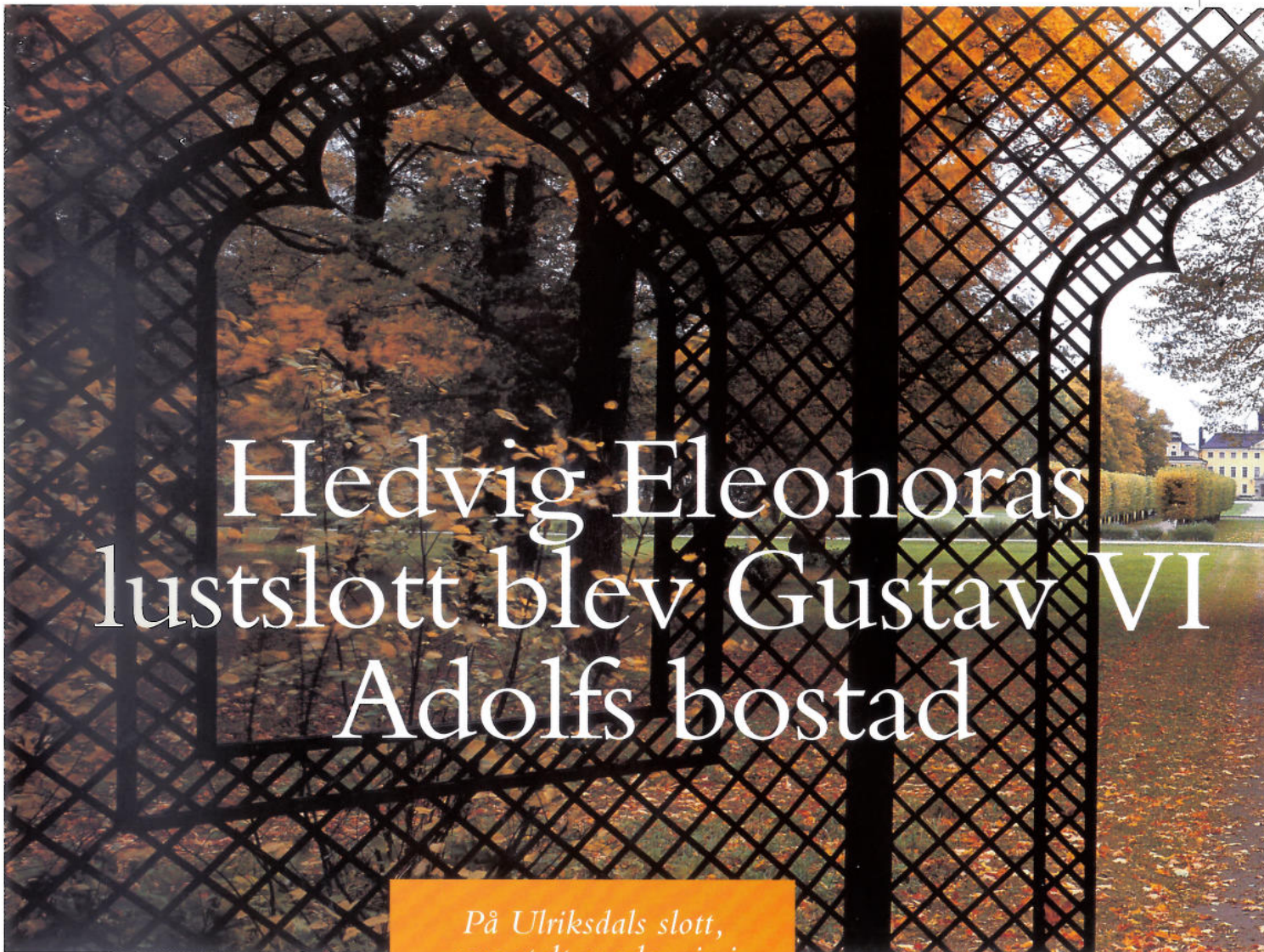
av den stora ladu- och magasinbyggnaden som uppfördes av Jens Mikkelsen 1680.

Mitt emot denna, på andra sidan gårdsplannen, ligger den stora stenladugården från 1868. Med sina tegelfyllda korsvirkesgavlar är den ett vackert exempel på 1800-talets lantbyggnadskonst.

Till gården hörde förut också en en park eller trädgård, som var anlagd på franskt manér. Bristande resurser gjorde att den fick läggas igen, men orangeriet från 1763 finns kvar och har nyligen restaurerats av Fastighetsverket.

Staffan Nilsson

Hedvig Eleonoras lustslott blev Gustav VI Adolfs bostad

*På Ulriksdals slott,
som stolt speglar sig i
Edsvikens vatten, har
aldrig bott någon Ulrik.
Från början hette slottet
Jakobsdal efter Jakob
De la Gardie som lät
uppföra slottet på
1640-talet.*

Ulriksdals slott är ett av de kungliga slott som förvaltas av Statens fastighetsverk. Med sin vackra park och många omgivande byggnader utgör Ulriksdal en del av den nybildade Nationalstadsparken i Stockholm.

Lustslottet Jakobsdal...

När riksänkedrottningen Hedvig Eleonora köpte slottet 1669 av Magnus Gabriel De la Gardie, hette det ännu Jakobsdal efter dennes far Jakob De la Gardie, som lät uppföra lustslottet här utanför staden 1643–45. Härifrån hade drottning Kristinas kröningsprocession till Storkyrkan utgått 1650.

Det ursprungliga ganska enkla stenslottet i två våningar med höga gavlar och två långa envåninga flyglar hade genomgått en yttre försköning under 1660-talet. Höga pilastrar, arkadbågar och fasaddekorer bidrog

till ett mer tidsenligt utseende, som också avbildas i Erik Dahlbergs Sveciaverk.

Dessutom hade den gamla lustträdgården, anlagd på 1640-talet av Hans Georg Kraus, förvandlats till slottspark, muromgärdad, kvartersindlad och försedd bl.a. med ett orangeri och ett lusthustempel på kullen ovanför.

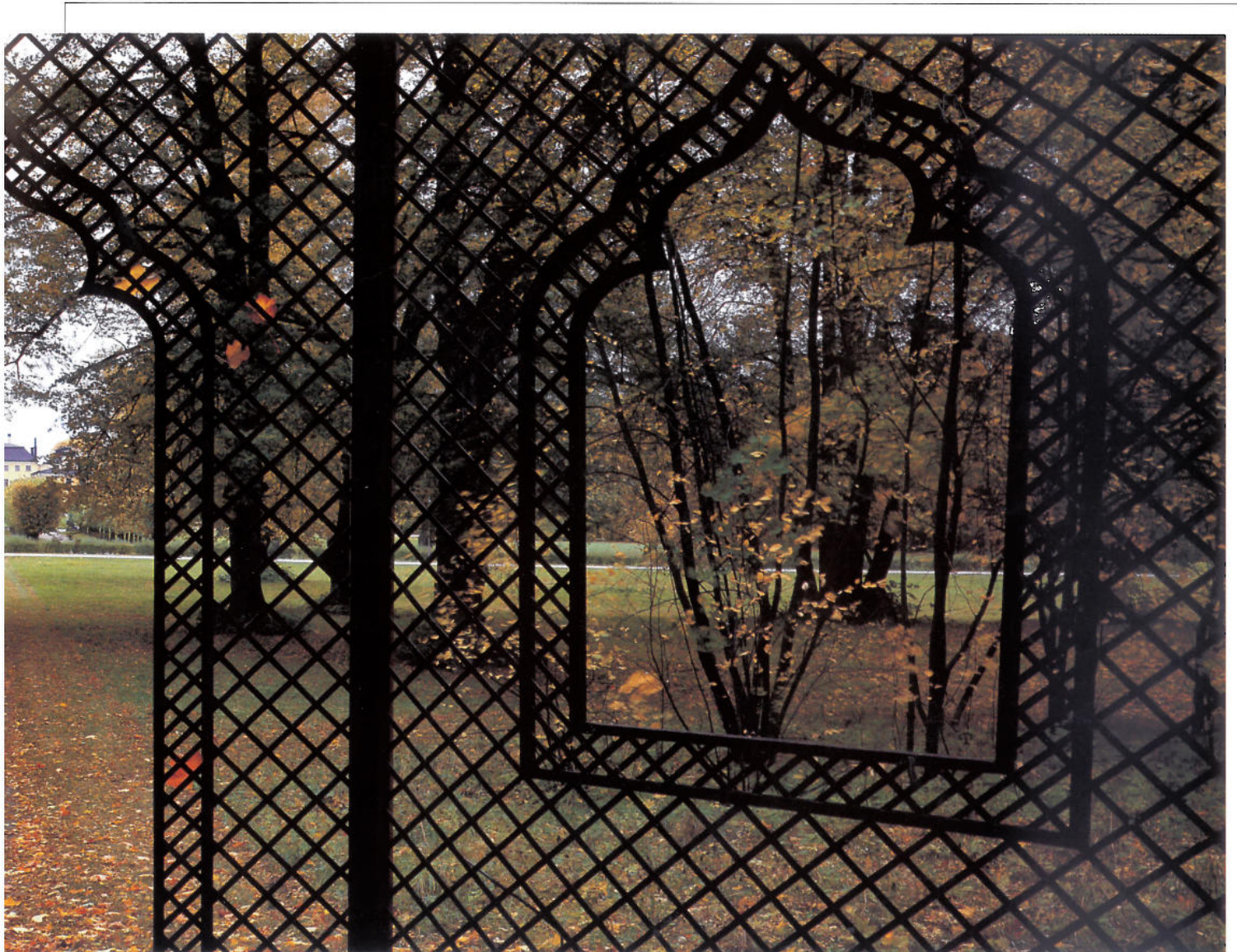
I den norra flygeln hade Magnus Gabriel lätit inrätta ett vackert slottskapell. För att rymmas i envånings-

skalan var kapellets golv försänkt en dryg meter under borggårdsnivån och det utsmyckade takvalvet var uppbyggt i det höga sadeltakets vind.

Kapellet revs av Gustav III, men många delar av inredningen finns bevarade, som tillsammans med en teckning i Dahlbergs Sveciasamling har möjliggjort en ingående rekonstruktion av kyrkorummets utseende.

...blev kungliga slottet Ulriksdal

Hedvig Eleonora hade stora planer för slottet. Ett antal bevarade ritningar av Nicodemus Tessin d.ä. visar ett ståtligt slott påbyggt till tre våningar med lanternintak och inredd vindsvåning, med utbyggda sidoflyglar som förlängde sjöfasaden, påbyggda till två våningar med lanterninvåning.

Flera förslag till monumentala tillbyggda trapphus i mittaxeln ingår.

Det finns också ett samtida utkast till en grandios parkanläggning, som skulle kunna vara tänkt för Ulriksdal. Att döma av de beskrivna förutsättningarna i terräng och väderstreck kan det nämligen knappast appliceras någon annanstans i Stockholms omgivning.

Ståtliga slottssalar

Tessins slottsförslag började förverkligas under 1670- och 80-talet genom att sjöflyglarna byggdes och den södra gårdsflygeln påbyggdes till sin nuvarande form.

De rum som då inreddes var delvis mycket påkostade, några med stucktak av Carove. Hedvig Eleonora döpte 1684 om slottet efter den tänkta framtida ägaren, sonso-

nen prins Ulrik, som dock dog bara ett år gammal.

Byggprocessen avstannade av penningbrist omkring 1690 och anläggningen kom att stå ofullbordad i 30 år, den gamla huvudbyggnaden med sina ålderdomliga höga gavlar och norra gårdsflygeln oförändrad. Utvändigt genomfördes dock den tänkta avfärgningen i gult med vita lisener och band.

Hårlemans tak, park och inredning

Norra flygeln byggdes upp först år 1721, i praktiken helt från grunden, även om slottskapellet inkorporerades i den nya volymen.

När tiden var mogen för huvudbyggnadens påbyggnad 1728 hade dock den nytillträdde slottsarkitekten Carl Hårleman andra idéer och förverkligade här ett av de allra för-

sta brutna mansardtaken i Sverige. Därmed hade den yttre gestalten, som den ser ut idag, i stort sett fullbordats.

Confidencen återuppstånden

Parken omgestaltades efter Hårlemans intentioner under 1740-talet, även om vissa äldre delar bevarades, t.ex. orangeriet och lusthusgrottan i parkens mittaxel. Hårleman bidrog senare också med nyinredningar i slottet åt Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, som tillbringade mycket tid på Ulriksdal under Gustaf III:s barndom.

Här inrättade Lovisa Ulrika sin första teater 1753 i Hedvig Eleonoras gamla ridhus intill infartsallén, kallad Confidencen efter den privata matsalen med höj- och sänkbart bord, en föregångare till motsva-

Ulriksdals yttre gestalt går i stort sett tillbaka på det utseende slottet fick vid 1720-talets om- och tillbyggnader.

rande matsal på Kina slott. Teatern, som upphörde på 1820-talet, har restaurerats och återuppstått under 1980-talet och nu pågår också en rekonstruktion av Confidencematsalen med bordsmaskineri och allt.

1700-talets inredningar skingrades

Relativt litet finns kvar av 1700-talets inredningar, eftersom Ulriksdal mellan 1822–49 fungerade som invalidhotell efter fransk förebild, inrättat av Karl XIV Johan för krigsveteranerna från Finska kriget 1808–09. All värdefull fast och lös inredning togs då ur slottet, men exakt hur rummen användes är oklart.

När de kvarvarande krigarna till slut blev för få, flyttades de till Danvikens hospital eller löstes ut med kontant pension och verksamheten upphörde 1849. Det enda som numera minner om denna tid är Invalidkyrkogården i skogen söder om slottsparken.

Mörka paneler och gyllenläder på Karl XV:s tid

Det var således ett ganska innehållslöst slott som prins Karl, sedermera Karl XV, fick överta 1856. Med hjälp av arkitekten F.W. Scholander och genom omfattande inköp av antikviteter, främst tyska 1500- och

1600-talsmöbler, kunde han inreda slottet efter egen smak. Höga paneler och dyrbara gyllenläderstapeter präglade de mest påkostade rummen: trapphuset med sin nya dubbeltrappa med gjutjärnsräcke, den ståtliga riddarsalen i två våningars höjd, smyckad med gipsornament och rustningar av papier-maché, matsalen med dekormålat kassettak.

De flesta bostadsrummen var dock trots sina antika möbler relativt enkla, med skurgolv och ekådrade tapeter. Flera av rummen i den norra flygeln har bevarats till idag, främst de s.k. Oxenstiernska rummen, där Karl XV underhöll sig med sina närmaste vänner. Här utgår nyinredningen från de magnifika intarsiadörrar som inköptes från Tidö slott.

Apelsiner, citroner och pomeranser var mycket exklusiva frukter i 1600-talets Sverige. Speciella växthus – orangerier – anlades vid flera slott och större herrgårdar under stormaktstiden. Här försökte man med växlande framgång få sydfrukterna att ge skörd i det kyliga nordiska klimatet. Exotiska pomeranser och lagerbuskar blev de självklara huvudattraktionerna i slottens lustträdgårdar ända in på 1900-talet. Orangeriet vid Ulriksdal uppfördes på 1690-talet och inrymmer idag, efter renovering och ombyggnad på 1980-talet, delar av Statens konstmuseers skulptursamling.

Scholanders slottskapell

Även i detta skede omgestaltades parken. Murarna mellan borggården och parken revs och den strama indelningen bröts upp. Ett nytt slottskapell och ett nytt slottskök

intill orangeriet uppfördes efter Scholanders ritningar under 1860-talet. Många av byggnaderna inom slottsområdet, både tjänstebostäder, sommarvillor och t.ex. det nya världshuset härrör från denna tid.

När Karl XV dog 1872 övertogs hans samlingar av Nationalmuseum och slottet tömdes åter igen. Oscar II:s drottning Sofia fick disponera Ulriksdal som änkesäte 1885 och inrättade sig i södra flygeln till sin död 1913. Flera förslag till stora framtida ombyggnader av slottet presenterades under 1890-talet.

Bostad för ”Gamle kungen”

Kronprins Gustav (VI) Adolf och kronprinsessan Margareta påbörjade en ombyggnad av slottet 1916, som dock avbröts när Margareta dog 1920. Efter prinsens andra gifte med Louise 1923 fullföljdes planerna med hjälp av arkitekten Sigge Cronstedt och Ulriksdal kom att

förbli en av det blivande kungaparets årliga bostäder livet ut.

De viktigaste rummen byggdes om helt: trapphuset, matsalen och den gamla riddarsalen, där man inredde ett ”vardagsrum” med möbler ritade av Carl Malmsten och skänkta som bröllopsgåva av Stockholms invånare efter en insamling. Centralvärme och alla moderna bekvämligheter installerades och en ny köksavdelning byggdes inne i slottet. Liksom de flesta tidigare innehavare bodde kungaparet själva i den södra flygeln. Därför förblev Karl XV-rummen i norra flygeln orörda.

Ulriksdal idag

När Gustav VI Adolf dog år 1973 skingrades allt bohag utom vardagsrummets Malmstensinredning och matsalsmöbeln. När slottet öppnades för allmänheten 1986, kunde dock de flesta visningsrummen möbleras med möbler från Karl XV:s

samlingar från Nationalmuseum. De bevarade rummen kunde återställas med ursprunglig möblering. Dessutom används vissa av de tidigare bostadsrummen för att visa delar av Gustav VI Adolfs samlingar av konst och konsthantverk och delar av Gustav V:s silversamling. Den södra flygeln disponeras sedan 1983 av Världsnaturfonden, där kung Carl XVI Gustaf är hedersordförande.

Slottet, med sin park och ett femtiotal omgivande byggnader av olika dignitet, står till kungens disposition och tillhör de statliga byggnadsminnen som förvaltas av Statens fastighetsverk. Ulriksdals slottsförvaltning ansvarar för parkskötsel och visningsverksamheten. Som en del av den nybildade Nationalstadsparken åtnjuter Ulriksdals slottsområde också ett särskilt skydd.

Vårdprogram

Orangeriet har restaurerats och där visas Nationalmuseums skulptur-

Stora vardagsrummet med inredning av Carl Malmsten. Inredningen skänktes av invånarna i Stockholm som bröllopsgåva till dåvarande kronprinsparet år 1923.

samlingar. Bland aktuella underhålls-
arbeten kan nämnas en nyligen genomförd utvärdig restaurering av Scholanders slottskapell, där den ur-

sprungliga färgsättningen återställts och en påbörjad renovering av slottets fönster. Ett vårdprogram för parken har utarbetats av Statens

fastighetsverk på basis av en historisk sammanställning, som presenterats i en skrift och i en uppskattad utställning på slottet.

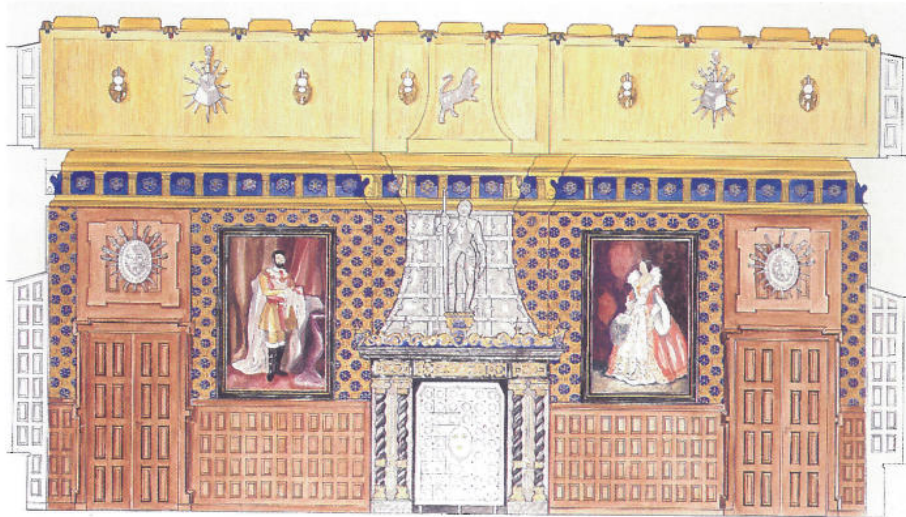
Ett omfattande dokumentations- och analysarbete beträffande själva slottet genomfördes 1994–95 av avdelningen för restaureringskonst vid Konsthögskolans arkitekturskola, som också resulterade i en stor och uppskattad utställning, tänkt som grunden till en permanent byggnadshistorisk utställning på slottet. Underlaget till denna artikel har hämtats från det materialet, som också kommer att publiceras i bokform. Det utgör samtidigt början på arbetet med en vårdplan för Ulriksdal.

*Peter von Knorring
Slottsarkitekt*

De nätdragande morianerna beställdes ursprungligen av Oscar I för Hagaparken. De är gjutna i järn 1845 av Per Lundgren och bron med morianerna placerades över en av de grävda kanalerna i parken. Efter Brunnsvikens sänkning blev kanalerna torrlagda och bron flyttades på 1860-talet till sin nuvarande placering över Igelbäcken i Ulriksdals slottspark. Se också omslagsbilden.

Riddarsalen i mitten av 1800-talet

Rekonstruktionsritningar av Riddarsalen på Ulriksdal. Ritade 1995 av Oiva Isola och Carita Kull.

Innan Gustav VI Adolf lät bygga sitt stora vardagsrum på Ulriksdal, såg rummet ut som bilderna visar.

Den festglade Karl XV lät bygga detta fantasifulla rum med de medeltida riddaridealerna som förebild.

Till hjälp hade han en av dåtidens mest kända arkitekter: F.W. Scholander.

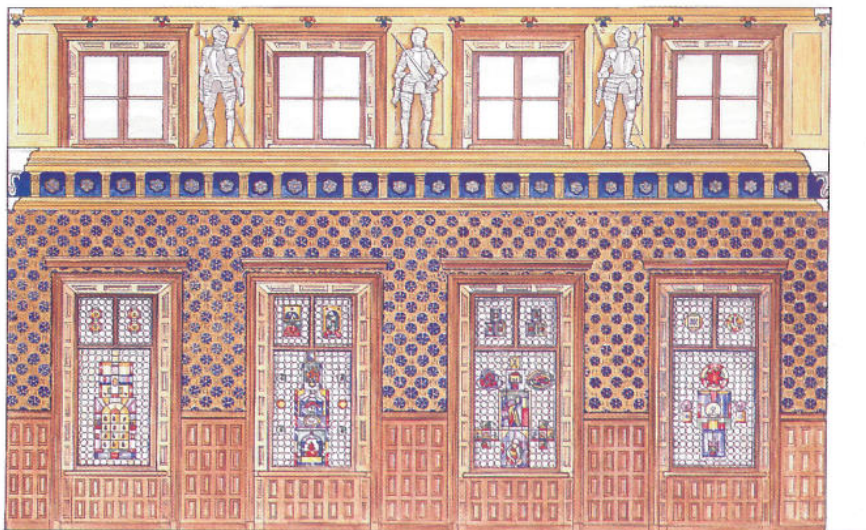
Rummets höjd var 7,5 m. På väggarna gyllenläderstapeter i blått, guld och ockra. Konsoler och blommor i målad gips. Olika kulörta blommor i taket. Spisen av sten och gips med kolonner i papper-maché.

Jättelika ljuskronor, glasmålning-

ar från 1500- och 1600-talet i fönstren, gardiner i röd schagg, möbler i utskuren valnöt samt riddarrustningar, sköldar och vapen fullbordade den festliga riddarsalen.

Med hjälp av gamla fragment, tapetbitar, foton och uppmätningar har vi lyckats rekonstruera kungens stora festsal.

Akvarellmålningar av Carita Kull, ritningar i samarbete med Oiva Isola, utförda på Konsthögskolans arkitekturskola, avdelningen för restaureringskonst 1995. Utförligare information finns på utställningsskärmar på Ulriksdals slott.

Vad händer nu på Ulriksdal?

– Det är många arbeten på gång på Ulriksdal och de flesta ska vara klara under året, berättar Eva Lenngren på Statens fastighetsverk. Hon är fastighetsförvaltare och tekniskt, ekonomiskt och juridiskt ansvarig för området.

Slottstaket ska renoveras. Slotts-bryggan och kajerna ska rustas upp i augusti. Takrenoveringar på Ulriksdals värdshus och på Confidencen ska vara klara i september.

Byggnästorbostället totalrenoveras för bostadsändamål och ska vara klart för inflyttning i oktober.

Med upprustningen av Confidencematsalen med det höj- och sänkbara bordet har man kommit långt.

Nu återstår främst färdigmålning och uppsättning av förgyllda spegelramar. Rummet ska stå helt klart 1997.

Den omfattande och tidsödande renoveringen av slottets 244 fönster beräknas däremot pågå till 1998.

Jane Fredlund

Kom till
Ulriksdal på
Kulturhusens dag!

Söndagen den 8 september öppnar parker och trädgårdar över hela Sverige sina grindar. Under en dag kan du upptäcka och låta dig inspireras av växtriketets kulturhistoriska rum. En katalog med evenemang och alla trädgårdar som är öppna under Kulturhusens dag kan du skicka efter från Riksantikvarieämbetet, fax 08-783 90 83.

Residens vid Sundet

Från Brandsö på Jylland gick Karl X Gustavs trupper på Lilla Bälts sviktande is den 30 januari 1658 över till Fyn. Danskarna blev fullständigt överrumplade och tvingades redan den 26 februari till freden i Roskilde där Skåne blev svenskt.

Den 9 mars gjorde Karl X Gustav sitt intåg i Malmö, den förnämsta staden i de erövrade provinserna och residensstad i Malmöhus län. Kungen bestämde att Skåne, Halland och Blekinge skulle bilda ett generalguvernement och att Malmö skulle bli säte för generalguvernören.

Den förste innehavaren av ämbetet, fältmarskalken Gustaf Otto Stenbock, upprättade 1659 sitt kvarter i den rike köpmannen Fadder Olufsen Lochs hus vid Stortorget och i ett angränsande hus som ägdes av handlanden Johan Schumacher.

Karl X Gustav rider sin bronshäst på Malmö Stortorg. Han rider mot öster, rakt in i rådhuset, men kungen kan inte låta bli att snegla bort mot Sundet och Köpenhamn – staden som inte ville falla i hans händer. Men innan blicken kan nå ut mot det danska landet fastnar den vid en ålderdomlig tvåvåningsbyggnad som kämpar om uppmärksamheten med rådhusets Zettervallsrenässans. Det är residenset i Malmöhus län, som inte hade funnits här utan bronskungens medverkan.

Lännsresidenset i Malmö ligger vid Stortorget. På balkongen tog Gustav, Christian och Haakon emot folkets hyllningar vid kungamötet 1914 och här kröner landshövdingen Malmös Lucia.

Båda husen, som sannolikt var byggda i slutet av 1500-talet, låg på den nuvarande residenstomten och delar av det Lochska huset ingår i det nuvarande residenset.

Fadder Olufsen Lochs karriär som hyresvärd åt svenska kronan fick ett tragiskt slut. Svenska staten var ytterst ovillig att betala hyran och Lochs klagomål ledde endast till att den arme köpmannen under soldat-hot kördes ut ur sitt hus. Berövad lokalerna för sin verksamhet hamnade han i ekonomiskt trångmål och dränkte sina sorger i flaskan.

Förbittrad över svenskarnas uppträdande anslöt han sig till Danmark, när det skånska kriget bröt ut

och i det blodiga slaget vid Lund den 4 december 1676 stupade han för en svensk kula.

Generalguvernörstjänsten drogs in 1669 och husen vid Stortorget behövdes inte längre som residens. I stället fick de en tid tjänstgöra som bostad för de kungliga, när de besökte Malmö på Karl XI:s eriksgata 1673. I det Lochska huset bodde kungen själv och det kallades därefter "Kungshuset". Huset blev statens egendom 1684, men det skulle dröja flera decennier innan det på nytt blev residens för kungens befallningshavande.

Under det skånska kriget återinrättades Generalguvernementet. Generalguvernören och senare landshövdingarna residerade istället i den gamla Ulfeldtska gården vid Adelgatan, sedan Generalguvernementet 1719 åter dragits in och delats i Malmöhus och Kristianstads län.

Tillbaka till Stortorget

"Så vackert anseende, som samma Kungshus, när det reparerat blefwe, skulle gifwa, så slätt och eländigt ser det ut nu". Så svarade landshövding Johan Cronman angående det gamla Lochska huset på Fredrik I:s rundfråga om tillståndet med Kungshuset i landet.

Cronmans slutsats blev att Kungshuset vid Stortorget i och för sig borde repareras, men helst ville landshövdingen ha ett helt nytt residens som ersättning för guver-

*Residensets
gårdsfasad och
en del av träd-
gården.*

nörsgården vid Adelgatan. Därför lät han fortifikationsöversten Lorentz Christoffer Stobée göra ett par förslag till ett nytt residens vid Stortorget.

Förslagen visar i båda fallen ett tvåvåningshus under ett valmat mansardtak och med rusticerade hörnkedjor.

Gestaltningen är förvånansvärt modern för sin tid med tanke på att när Carl Hårleman, den svenska rokokons främste arkitekt, samtidigt uppförde Tureholms slott i Sörm-

land använde han sig fortfarande av det ålderdomligare säteritaket.

Stobée var i likhet med Cronman gammal karolin och vid den här tiden chef för befästningsarbetena i Skåne. Vid Viborgs fall 1710 hade han blivit krigsfånge och förts med hustru och barn till S:t Petersburg, där han under flera år bland annat sysslade med att göra planer till parker vid Peter den stores lustslott. När han avböjde ett erbjudande att gå i rysk tjänst deporterades han 1715 till Archangelsk. Därifrån lyckades han fly och nådde efter en 200 mil lång vandring svenskt område 1716. Det är tänkbart att Stobée i S:t Petersburg skapat kontakter som senare höll honom à jour med de allra modernaste strömningarna i Europa.

Landshövdingens resurser förslog dock inte till att förverkliga något av Stobées ambitiösa projekt utan han tvingades välja en blygsammare lösning. Stora delar av Kungshuset fick stå kvar medan grannhuset, det Gyllenpalmska huset som också kommit i kronans ägo, revs. I dess

Matsalen har nyligen återfått sitt utseende från 1877.

ställe uppfördes en ny byggnad i anslutning till Kungshuset som reparerades och moderniserades. Arbena utfördes åren 1729–30 och residenset fick då det utseende, som det i huvudsak har behållit till idag.

Stobées förslag till ett nytt residens hade haft en modern uppsyn, men den nya byggnad som kom till stånd hade med sitt höga och spetsiga sadeltak och volutprydda gavlar tvärtom en rent ålderdomlig prägel. Valet av den renässansartade utformningen, som varit modern 80–90 år tidigare, berodde på att man ville ansluta till det gamla Kungshusets arkitektur.

Landshövding Cronman åstadkom för en ganska billig penning ett nytt residens i Malmö. Det kostade blott hälften av de mer storstilade Stobéeska förslagen. Men tydligen fick kvaliteten sitta emellan. Ganska snart gjorde sig nämligen en hel del brister påmindas i byggnaden, bland annat bågnade fasaden mot Stortorget och man var rädd att den helt

enkelt skulle rasa ihop när det sköts salut på torget. En del nödortfuga reparationer gjordes efter hand, men till slut blev en mer genomgripande restaurering nödvändig.

Den genomfördes under 1777 och innebar bland annat att fönsterindelningen i torgfasaden ändrades och att stora delar av murverket i det gamla Kungshuset ersattes med nytt. En av hanbjälkarna på residensvinden har årtalet 1777 inhugget.

Storpolitiskt centrum

Den 23 mars 1848 restes upprorsfanan i Slesvig-Holstein mot planerna på att inlemma hertigdömet Slesvig i det danska kungariket.

Upproret fick stöd av Preussen och tyska förbundsdagen i Frankfurt, vars trupper tillsammans med de upproriske lyckades besätta Slesvig och delar av Jylland. I det läget tvingades Fredrik VII att be Oscar I om hjälp och svenska och norska trupper drogs samman till Skåne.

Kung Oscar själv anlände den 6

juni till Malmö, som under närmare tre månader blev centrum för internationell diplomati. Stora truppstyrkor var förlagda runt staden och en del av dem sändes över till Fyn för att hjälpa till med försvaret av det egentliga Danmark vid ett tyskt angrepp, som dock aldrig blev av.

Kungen bodde inte själv på residenset utan i ett angränsande privat-hus, men drottningen hade sin bostad där och det användes dagligen för middagar och förhandlingar.

Slutligen lyckades Oscar I få till stånd en vapenvila den 26 augusti och den 6 september lämnade kungen och hovet den ”provisoriska huvudstaden”.

Under sin vistelse i Malmö upptäckte kungen att residenset inte svarade mot vad som kunde fördras av en sådan byggnad i en av rikets viktigaste städer. Han uttryckte sin önskan om att något borde göras för att ge byggnaden ett mer representativt yttre.

Landshövding Posse skred omedelbart till verket och i april 1849 sände han till konungen ett förslag

Den ena av de två salongerna i representationsvåningen, en trappa upp. Fönstren vetter mot Stortorget. Dörren i fonden leder till Skånerummet.

till uppsnygning av torgfasaden. Förslaget, som sannolikt hade utförts av ingenjörkaptenen Watzman, innebar ett slags stilrestaurering, där renässansdragen i byggnaden förstärktes med ganska yviga tillägg.

Överintendentsämbetet, som så sent som i mars samma år hade övertagit ansvaret för länsresidensen, ansåg med sin vanliga skepsis mot vad som åstadkoms ute i provinsen att förslaget "ingalunda uppfyllde fordringarne på en ren och harmonisk byggnadsstil". Fredrik Wilhelm Scholander, arkitekt vid ämbetet och vid denna tid också nyutnämnd professor i byggnadskonst vid Konstakademien, fick i uppdrag att se över förslaget. Scholander utgick från landshövdingens förslag, men gav det en mer återhållsam utformning.

Genom restaureringen, som var färdig 1851, fick residenset sitt nuvarande utseende. Då tillkom också gjutjärnsbalkongen, från vilken konungarna Gustav, Christian och Haakon hälsade folket under trekungamötet den 18 december 1914 och där landshövdingen kröner Malmös Lucia.

En konungs död

"Afresan härifrån är utsatt till den 12 dennes. Hittills ingen förbättring i kungens tillstånd; han synes tvärtom vara ännu svagare än förut. Allt detta är förfärligt sorgligt; omgifningen med Edholm i spetsen börjar också uppgifva hoppet", skrev Fritz von Dardel i sin dagbok i Aachen den 6 september 1872.

Karl XV hade anlänt till Aachen i slutet av juli 1872 för att söka bot för den magsjukdom, som han hade lidit av en längre tid. Inget blev dock bättre och den 16 september kom kungen med ångfregatten *Vanadis* från Kiel till Malmö.

En stor folkmassa mötte den dödsmärkte monarken på kajen. Stödd av uppvaktningen gick han bort till vagnen som körde honom till residenset, där han fick bäras upp till sitt rum på övre våningen. Klockan fem minuter över nio om aftonen två dagar senare var allt slut.

Stenmangeln i residensets källare från AT Antonssons Mangelfabrik i Malmö används fortfarande för att ge linnet den rätta finishen.

Genom en ödets nyck dog Karl XV i det landskap, vars hertig han varit som prins och där han varit glad gäst hos adeln och lantjunkare på Bäckaskog.

På morgonen den 23 september bars kistan av officerare ur kungens stab ut ur residenset där militär paraderade på trappan och ned till järnvägsstationen, där den öppna katafalkvagnen väntade för kungens sista resa hem till huvudstaden.

Kronan möblerar

Residenset hade genom den Scholanderska restaureringen fått en representativ fasad mot Stortorget, men i kvarterets inre fanns fortfarande många brister och bland annat var kansliokalerna otillfredsställande. Därför byggdes år 1877 ett nytt landsstatshus mot Adelgatan och samtidigt gjordes flera ombyggnader i själva residenset.

Bland annat byggdes ett nytt trapphus och matsalen flyttades till sitt nuvarande läge och fick en tidstypisk nyrenässansinredning. Trapphuset byggdes om till sitt nuvarande utseende under andra världskriget, men matsalen finns kvar och stora delar av inredningen har nyligen återställts till utseendet från 1877.

Fram till 1920-talet möblerade landshövdingarna själva residensen, men från 1925 övertog Byggnadsstyrelsen ansvaret för en begränsad del av möbleringen.

När Arthur Thomson blev landshövding den 1 januari 1940, fanns i

Malmöresidenset en del föremål som staten hade köpt in efter hand, men det var långt ifrån fullständigt utrustat.

De tidigare adliga landshövdingarna hade i regel haft tillgång till ett rikt bohag, vilket inte Thomson hade och han var därför tveksam till att flytta in i residenset, men han gav vika för opinionen som krävde att hövdingen skulle bo där.

Under de åtta år som dröjde innan Thomson slutligen flyttade in 1948, gjordes en genomgripande ombyggnad och renovering, som gav interiörerna det nuvarande utseendet. Bland annat inreddes då landshövdingens privata bostad på bottenvåningen. Samtidigt möblerades rummen och utsmyckades med depositioner från Nationalmuseum. En stor donation av näringslivet i länet, med bland annat matsilver av Wiwen Nilsson, avslutade ansträngningarna att göra residenset beboeligt och representativt även för en landshövding utan stora privata resurser.

Efter kommande årsskifte bildar Skåne efter 278 år på nytt ett enda län och cirkeln är sluten när länets gemensamme hövding residerar på samma plats som den förste generalguvernören.

Staffan Nilsson

Länsresidenset i Malmö har skildrats av Åke Jönsson i "Historien om ett residens" 1993. Boken har varit till stor nytta vid sammanställningen av denna artikel.

Den gamla Ståthållarbostaden

*Vad är det för ett hus?
Den gamla Ståthållar-
bostaden vid Drottning-
holm, också kallad
Hemmet, är ett hus vid
vägen som man inte
passerar utan att
förundras över.*

Man kan inte undgå att lägga märke till den magnifika tempelliknande byggnad, som ligger på höger sida om Ekerövägen strax efter det man passerat slottet vid Drottningholm.

Vad är det för ett hus och vem har bott där? Utan att känna till dess historia närmare anar man kanske ändå att det har med slottet att göra och noterar det antika anslaget.

Det finns flera myter om huset, bl.a. att det skulle byggts som landshövdingens hus i samband med att Gustav III inrättade ett särskilt län för Svartsjö och Drottningholm. Riktigt så var det inte, men byggnaden har onekligen en intressant historia att berätta.

I Skrifter från Husgerådskammaren nr 5, som utkom 1988, har Gulli Edling skrivit intressant om Ståthållarbostaden och den tidigare bebyggelsen på platsen. Genom ett just avslutat forskningsarbete om arkitekten Olof Tempelman läggs nu de sista pusselbitarna om husets historia på plats. Avhandlingen är

skriven av doktoranden i arkitekturhistoria vid KTH, Lena Berg Villner. Hon kommer också att presentera sin forskning om Olof Tempelman i serien Stockholmsmonografier.

Gamla kungsgården vid Drottningholm

Kungsgården på Lovö anlades av Gustav Vasa på 1500-talet och i anslutning till den började Johan III bygga det första Drottningholms slott. En kungsgård utgjorde ett rikt kungligt skafferi av odlade köksväxter och humle, kött- och mjölkprodukter och även virke och ved hämtades från kungsgårdens skogar.

Arkitekten Olof Tempelman hade i likhet med Gustav III studerat antikens lämningar i Italien och lätit sig inspireras till denna tempellika byggnad för inspektorn vid kungsgården, placerad som en fond i en av siktlinjerna genom den engelska parken.

tider brukade inredas. Till gården hörde bagarstuga, mjölkammare och andra uthus, förutom ladugård, stall, fähus och höns hus.

Där fanns också hus för mjölkdejan, ladugårdsdrängar och pigor. Mangården reparerades, förbättrades och byggdes ut under åren, men när Gustav III tillträdde Drottningholm 1777 efter att det inlösts av staten, var den både ålderdomlig och förfallen. Den revs 1782 för att ge plats för en ny byggnad.

Fogdehuset blir inspektorsbostad

Olof Tempelman, landets förste professor i arkitektur vid Konstakademien, ritade det nya fogdehuset efter sin hemkomst från en studieresa i Italien 1781–82.

Den ståtliga kolonnprydda fasaden representerade det allra senaste, en arkitektur inspirerad av antika lämningar och Andreas Palladios arkitektur. (Palladio, italiensk 1500-talsarkitekt, blev den främste inspiratören för empirens arkitekter.)

Gustav III gav sig iväg på sin italienska resa strax därefter, vilket radikalt skulle påverka hans estetiska uppfattning och bana väg för den strängare antikinfluerade stilen, som följer på den smäckrare *gustavianska*, som hade avlöst rokokon.

Bevarade ritningar gör det möjligt att identifiera ett antal förslag som visar hur planerna för den nya

byggnaden successivt tog form och förändrades.

Det första förslaget visar en enkel rektangulär ekonomibygnad i trä och två våningar som inte skiljde sig alltför mycket från det nedrivna fogdehuset. Det inrymde både kök, mejeri, brygghus och andra ekonomiutrymmen jämte bostadsrummen.

I nästa förslag har exteriören förändrats radikalt med en öppen indragen portik med kraftiga kolonner, men det är fortfarande en kombinerad ekonomibygnad och personalbostad.

Ytterligare omarbetningar gjordes och till sist hade inspektorsbostaden funnit sin form. Huset skulle nu byggas i sten och inredas enbart som bostadshus.

Ekonomiutrymmen förlades till byggnader intill, som inte längre står kvar. Det höga säteritaket är främmande för den palladianska arkitekturen. Taket motiverades antagligen av att det var praktiskt och hade en tradition i Sverige. Det anknyter till det gamla fogdehuset och man ser det också på andra byggnader vid Drottningholm.

En kuliss i den engelska parkens arkitektur

Inspektorsbyggnaden fick ytterligare en arkitektonisk funktion, förutom den rent praktiska som bostad,

forts. nästa sida

År 1662, då Hedvig Eleonora just tillträtt Drottningholm, eldhärjades det gamla 1500-talsslottet. När hon började bygga upp det nya slottet, rustades också kungsgården upp.

En ny mangårdsbyggnad uppfördes för slottsfogden. Den bestod av en timrad parstuga med stuga och kammare att bebo i vardagslag och en sal med väggfasta bänkar och finare inredning att nyttja för helgdag och fest, så som husen i äldre

Under det tidiga 1900-talet var Hemmet sommarbostad för ståthållaren Adolf Murray och hans familj. På loggian hade man sommarmöblemang i vitt och rotting och palmer och lagerträd i krukor.

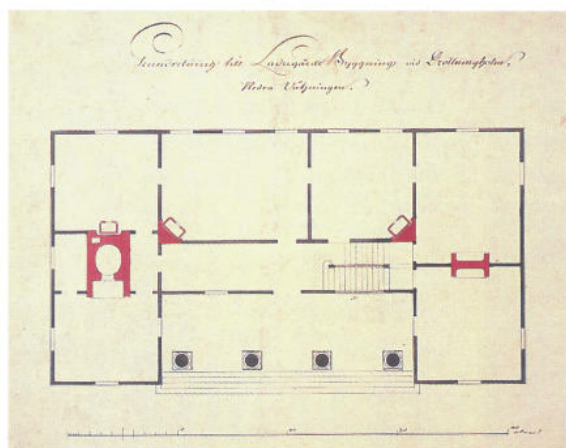
forts. från föregående sida

nämligen som passande fond i den engelska parken som Gustav III höll på att anlägga.

Det nya parkidealet bröt med äldre traditioner av rätlinjighet och symmetri i anläggningarna och följde istället det naturliga landskapets böljande linjer. Det var en park som krävde stora ytor och plats för överraskningar och arkitektoniska inslag. Det kunde vara antika tempel, kinesiska pagoder och nybyggda ruiner, som fångade flanörens öga genom siktlinjer som drogs upp i parken.

Inspektorsbostaden fick det passande monumentala och antika anslaget som fond i en av siktlinjerna genom den engelska parken. Det är uppenbart att kungens eget engagemang i parkens gestaltning haft det avgörande inflytandet över husets utformning och placering.

Så fyller det sin estetiska funktion för förbipasserande än idag.

Hemmet

År 1786 stod den nya byggnaden klar och inspektorn, som han nu kallades, bosatte sig i bottenvåningen. Kyrkoherden i Lovö församling bebodde den övre våningen.

1816 byggdes inspektorsbostaden om för ståthållaren. Han hade sitt kontor i kanslihuset i *Långa raden* och hemmet i denna byggnad. Därav det gängse namnet *Hemmet*.

Under 1900-talet har det varit

Odaterad och osignerad ritning av Olof Tempelman visande den nedre våningen i det omarbetade förslaget till inspektorsbyggnad vid Drottningholms kungsgård. Kungsgården kallades då allmänt ladugården, enligt texten på ritningen, vilket förklarar en förekommande missuppfattning att huset skulle ha byggts som ståndsmissig ladugård för kreaturen.

ståthållarens sommarbostad. Nu är det Kungliga Husgerådskammaren som disponerar huset.

Catrine Arvidsson

Prenumerera på SFV KulturVärden

Mot en expeditions- och portoavgift på 200:- får du 4 nummer av SFV KulturVärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.

Nytt arkitekturpris

Statens fastighetsverk disponerar del av avkastningen från Helgo Zettervalls Fond till främjande av den svenska byggnadskonstens utveckling och har därför instiftat ett arkitekturpris med syfte att belöna skickligt genomförda tillägg till äldre byggnadsverk.

Avsikten är att rikta uppmärksamheten mot projekt där arkitekten skapar en god helhet genom tillägg av nya arkitektoniska element som samspelar med och berikar ett kulturhistoriskt värdefullt byggnadsverk.

Priset utdelas för bästa komplettering och tillägg genom ombyggnad, tillbyggnad, inredning eller

annan väsentlig förändring. Byggnadsverket måste ligga i Sverige men behöver inte ägas av staten eller det allmänna, utgöra byggnadsminne eller annan kulturskyddad byggnad.

Årets pris kommer att väljas bland projekt som färdigställts år 1990 eller senare.

Senast den 30 juni 1996 ska förslag till pristagare vara Fastighets-

verket tillhandla. En jury med representanter för Konsthögskolan, Riksantikvarieämbetet, SAR och Fastighetsverket nominerar i september 8-10 förslag, bland vilka pristagaren skall väljas.

Priset delas ut i samband med en seminariedag om byggnadsvårdsfrågor den 15 november 1996. Årets prissumma är 150.000 kronor som juryn fördelar mellan arkitekt och företrädare för beställare som på ett avgörande sätt medverkat vid tillkomsten av det belönade verket.

Handläggning av priset sker inom Fastighetsverkets byggprojektgrupp. För mer information kontakta Charlotte Günther, tel 08-696 71 36.

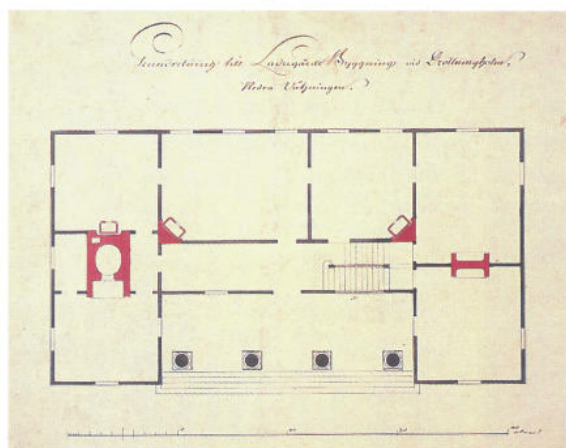
forts. från föregående sida

nämligen som passande fond i den engelska parken som Gustav III höll på att anlägga.

Det nya parkidealet bröt med äldre traditioner av rätlinjighet och symmetri i anläggningarna och följde istället det naturliga landskapets böljande linjer. Det var en park som krävde stora ytor och plats för överraskningar och arkitektoniska inslag. Det kunde vara antika tempel, kinesiska pagoder och nybyggda ruiner, som fångade flanörens öga genom siktlinjer som drogs upp i parken.

Inspektorsbostaden fick det passande monumentala och antika anslaget som fond i en av siktlinjerna genom den engelska parken. Det är uppenbart att kungens eget engagemang i parkens gestaltning haft det avgörande inflytandet över husets utformning och placering.

Så fyller det sin estetiska funktion för förbipasserande än idag.

Hemmet

År 1786 stod den nya byggnaden klar och inspektorn, som han nu kallades, bosatte sig i bottenvåningen. Kyrkoherden i Lovö församling bebodde den övre våningen.

1816 byggdes inspektorsbostaden om för ståthållaren. Han hade sitt kontor i kanslihuset i *Långa raden* och hemmet i denna byggnad. Därav det gängse namnet *Hemmet*.

Under 1900-talet har det varit

Odaterad och osignerad ritning av Olof Tempelman visande den nedre våningen i det omarbetade förslaget till inspektorsbyggnad vid Drottningholms kungsgård. Kungsgården kallades då allmänt ladugården, enligt texten på ritningen, vilket förklarar en förekommande missuppfattning att huset skulle ha byggts som ståndsmissig ladugård för kreaturen.

ståthållarens sommarbostad. Nu är det Kungliga Husgerådskammaren som disponerar huset.

Catrine Arvidsson

Prenumerera på SFV KulturVärden

Mot en expeditions- och portoavgift på 200:- får du 4 nummer av SFV KulturVärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.

Nytt arkitekturpris

Statens fastighetsverk disponerar del av avkastningen från Helgo Zettervalls Fond till främjande av den svenska byggnadskonstens utveckling och har därför instiftat ett arkitekturpris med syfte att belöna skickligt genomförda tillägg till äldre byggnadsverk.

Avsikten är att rikta uppmärksamheten mot projekt där arkitekten skapar en god helhet genom tillägg av nya arkitektoniska element som samspelar med och berikar ett kulturhistoriskt värdefullt byggnadsverk.

Priset utdelas för bästa komplettering och tillägg genom ombyggnad, tillbyggnad, inredning eller

annan väsentlig förändring. Byggnadsverket måste ligga i Sverige men behöver inte ägas av staten eller det allmänna, utgöra byggnadsminne eller annan kulturskyddad byggnad.

Årets pris kommer att väljas bland projekt som färdigställts år 1990 eller senare.

Senast den 30 juni 1996 ska förslag till pristagare vara Fastighets-

verket tillhandla. En jury med representanter för Konsthögskolan, Riksantikvarieämbetet, SAR och Fastighetsverket nominerar i september 8-10 förslag, bland vilka pristagaren skall väljas.

Priset delas ut i samband med en seminariedag om byggnadsvårdsfrågor den 15 november 1996. Årets prissumma är 150.000 kronor som juryn fördelar mellan arkitekt och företrädare för beställare som på ett avgörande sätt medverkat vid tillkomsten av det belönade verket.

Handläggning av priset sker inom Fastighetsverkets byggprojektgrupp. För mer information kontakta Charlotte Günther, tel 08-696 71 36.